

ВІДГУК
офіційного опонента
про дисертацію Грубої Таміли Леонідівни
«Методика формування мовної особистості старшокласника на уроках
української мови (профільний рівень)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська мова)

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Мовна освіта в Україні спрямована на формування активного громадянина з розвиненою мовною компетентністю, здатного успішно презентувати себе в різних ситуаціях офіційного й неофіційного спілкування. Наступність розвитку мовної освіти забезпечена програмовими вимогами різних закладів освіти, суб'єктом навчання яких є здобувач освіти – мовна особистість з певними ознаками й характеристиками. Отже, на часі наукове лінгводидактичне осмислення та практичне впровадження у процес мовної освіти сучасних методик формування мовної особистості учня, зокрема старшокласника.

Мовна особистість випускника профільної школи має містити певні своєрідні ознаки, зокрема усвідомлення мови як цінності, як вияву національної ідентичності, як засобу досягнення успіху в подальшій професійній діяльності. Тому Таміла Леонідівна Груба науково виправдано та своєчасно звернулася до пошуку оптимальних шляхів формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови в профільній школі.

Закономірним є зв'язок порушеної наукової проблеми із запитом сучасного суспільства на реалізацію вимог Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, чинних державних освітніх документів, зокрема

з профільного навчання української мови. Не викликає сумнівів твердження дисертантки про те, що актуалізація проблеми формування мовної особистості учнів профільного рівня спонукає до розроблення відповідної методики з урахуванням апробованих класичних та інноваційних технологій освітнього процесу.

Актуальність і важливість рецензованої дисертації підтверджують її зв'язки з такими напрямками лінгводидактичних досліджень, як формування мовної особистості учня в умовах реформування української школи, упровадження компетентнісного підходу до мовної освіти, розроблення методів, прийомів, технологій навчання української мови в профільній школі.

Дисертація відповідає науковій проблематиці досліджень кафедри української мови та літератури Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. акад. Степана Дем'янчука «Актуальні проблеми сучасної філології та лінгводидактики», що є складником загальноуніверситетської теми «Виховання учнівської та студентської молоді на ідеях гуманізму та просвітництва» (реєстраційний номер 0118U001567).

Структура та обсяг дисертації. Робота містить анотації українською та англійською мовами, список авторських публікацій. Вступ відображає науковий задум дослідниці, етапи його реалізації та загальну характеристику роботи. П'ять розділів дисертації послідовно розв'язують визначені наукові завдання, засвідчують результати проведеної роботи. У висновках до кожного розділу та в загальних висновках чітко сформульовані результати дослідження. Список використаних джерел містить 787 найменувань, із них 17 – іноземні. Додатки доповнюють інформацію й посилюють практичне значення дослідження. Повний обсяг дисертації становить 531 сторінку, зокрема 398 сторінок основного тексту. У роботі наявні 15 таблиць і 10 рисунків, що унаочнюють та доповнюють зміст дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. На основі вдалого використання теоретичних, емпіричних і

статистичних методів дослідження дисертантка обґрунтувала наукові положення та висновки відповідно до визначених завдань, провідної ідеї та концепції дослідження, підтвердила загальну й часткові гіпотези.

Так, глибокий аналіз тенденцій розвитку шкільної мовної освіти (розділ 1) допоміг ученій довести, що освітній простір мовної особистості учня профільних класів – це багаторівнева структурована взаємодія суб'єктів і компонентів процесу вивчення української мови, спрямована на індивідуальне становлення, розвиток, саморозвиток особистісних характеристик та якостей, мотиваційне зростання особистості учня завдяки філологічній освіті, вироблення ставлення до української мови як до інтелектуальної, духовної, моральної та культурної цінності.

Логічною є думка дослідниці про те, що модель формування освітнього простору мовної особистості учня профільних (філологічних) класів має три рівні – макrorівень, мезорівень, мікрорівень.

Теоретичне обґрунтування психологічних і педагогічних засад формування мовної особистості учня профільної школи на уроках української мови та вдале використання емпіричних методів дослідження дозволили авторці встановити залежність продуктивності формування мовної особистості у процесі навчання української мови від знань учителя про психологічні особливості старшокласників.

Грунтовний аналіз і узагальнення сприяли визначенню основних психологічних та психолінгвістичних чинників формування мовної особистості учня профільної школи (розділ 2): насамперед, це розвинені психічні процеси, мотивація навчання, спеціальні здібності до вивчення мови.

Таміла Леонідівна Груба справедливо доводить, що поняття «мовна особистість» – це міждисциплінарний феномен, лінгвістична, соціокультурна й лінгводидактична категорія. Дослідниця слушно зазначає, що мовна особистість учня профільної школи має такі ознаки, як здатність реагувати

на мовнокомунікативні суспільні запити й виклики, відповідальність за власний мовленнєвий учинок, сформовані соціальні та когнітивно-прагматичні мотиви й потреби, розвинена мовна здатність і мовна здібність та ін. Заслуговує схвалення виокремлення когнітивних і соціальних мотивів мовної особистості випускника профільної школи за змістовою та соціальною спрямованістю (с. 170).

У процесі аналізу лінгводидактичних аспектів формування мовної особистості учня профільної школи (розділ 3) дисертантка зосереджує основну увагу на характеристиці підходів до навчання української мови у профільних класах і закономірно визначає підхід як основоположну лінгводидактичну категорію, що слугує підґрунтям організації та самоорганізації освітнього простору, зумовлює вибір принципів, технологій, методів, прийомів і засобів навчання української мови для формування окремих характеристик мовної особистості, яка вирізняється стійкою мотивацією до опанування профільних предметів, орієнтованістю на вибір майбутньої професії.

Авторка характеризує особистісно орієнтований, комунікативно-діяльнісний, когнітивно-комунікативний, соціокультурний, текстоцентричний, професійно спрямований, комунікативно-жанровий (у межах комунікативно-діялісного) підходи як такі, що дійсно забезпечують формування мовної особистості старшокласника.

Позитивним є те, що дослідниця пропонує власне тлумачення поняття «технологія формування мовної особистості» та переконливо доводить необхідність використання особистісно орієнтованих, проектних, дослідницьких, інтерактивних, інформаційно-комунікативних, інтегративних технологій, які дають змогу комплексно формувати мовну особистість учня профільних класів (розділ 4).

На думку вченої, пріоритетним методом навчання української мови в профільних класах є метод вправ у гармонійному поєднанні з низкою

інтерактивних методів, ситуаційним і проектним методами, а також груповою, парною й індивідуальною формами навчання. Позитивної оцінки заслуговує рекомендація дисертантки комбінувати різні види вправ за тематикою, наприклад, фонетико-граматичні, лексико-граматичні, граматико-орфографічні, граматико-стилістичні.

Дослідниця не оминула увагою й організацію самостійної роботи старшокласників, що, як доводить авторка, уможливорює залучення учнів до пошуку, підготовку їх до виконання завдань на найвищому рівні самостійності, оскільки учні виявляють суперечності у мовних явищах, формують гіпотези, шукають ефективні шляхи розв'язання проблем.

Методично виправданими є запропоновані в дослідженні проекти та вебквести, спрямовані на розвиток інтелектуальної діяльності, творчого, дослідницького мислення учнів, стимулювання активності й самостійності в груповій та індивідуальній роботі.

Доцільно використані емпіричні методи сприяли розробленню та впровадженню експериментально-дослідного навчання, створенню й перевірці ефективності методики формування мовної особистості учня профільної школи (розділ 5). За допомогою статистичних методів дисертантка об'єктивно проаналізувала експериментальні дані й визначила рівні сформованості мовної особистості старшокласника.

На високому методичному рівні дослідниця розробила зміст експериментально-дослідного навчання, описала організацію всіх експериментальних етапів, визначила критерії перевірки ефективності запропонованої методики, перебіг і аналіз результатів педагогічного експерименту. За результатами формувального етапу педагогічного експерименту підтверджено ефективність методики формування мовної особистості учня профільних класів і доцільність упровадження цієї методики в практику навчання.

Достовірність наукових положень. Рівень дослідження дає підстави стверджувати, що наукові положення й загальні висновки є достовірними. Розроблена методика, безперечно, сприяє вдосконаленню освітнього процесу в профільних класах, спрямована на успішне формування мовної особистості старшокласника. Основні положення наукового дослідження апробовані на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різних рівнів, семінарах і круглих столах. Автореферат відповідає змістові дисертації.

Наукова новизна результатів дослідження, повнота їх викладу в опублікованих працях. Найбільш вагомими науковими здобутками, що характеризують наукову новизну результатів дослідження, є такі: наукове обґрунтування й розроблення методики формування мовної особистості у процесі навчання української мови у профільній школі; з'ясування сутності та змістових характеристик таких лінгводидактичних термінів, як «мовна особистість учня профільної школи», «освітній простір учня профільних класів», «комунікативно-жанровий підхід»; виокремлення теоретичних концептів компетентнісного підходу до навчання української мови у профільній школі; визначення характерологічних особливостей мовної особистості учня профільної школи, мотивів та цінностей цього міждисциплінарного феномену; з'ясування психологічних чинників та лінгводидактичних засад формування мовної особистості учня старшої школи на уроках української мови; розкриття лінгводидактичного потенціалу самостійної роботи, особистісно орієнтованих, інформаційно-комунікаційних, інтеграційних, проблемно-дослідницьких, проєктних технологій формування мовної особистості учня старших класів на уроках української мови.

Практичне значення результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в процесі роботи над навчальними програмами, підручниками й посібниками з української мови для учнів

профільної школи. Розроблена методика може бути впроваджена в освітню практику профільної школи з метою формування мовної особистості старшокласника на уроках української мови. Авторські навчально-методичні посібники можуть бути використані в навчанні учнів профільних класів, майбутніх учителів-словесників, а також у системі підвищення кваліфікації вчителів української мови.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Дослідження реалізує мету й поставлені завдання, є новаторським, проте містить і дискусійні питання, що викликають роздуми, потребують обговорення, уточнення, пояснення чи корекції.

1. Авторка ґрунтовно з'ясувала основні характеристики, якості, ознаки такого поняття, як «мовна особистість учня профільної школи» (с. 3, 169), однак трактування цього поняття (а саме: «...виконує регламентовану соціальну роль із певними функціями, підготовлений до засвоєння соціальних перспектив, має знання, соціально-комунікативний досвід, виявляє вміння та навички самореалізації, самовираження, самоствердження засобами української мови»), могло б бути більш конкретизоване й уточнене та представлене у визначенні: що саме вирізняє цю мовну особистість з-поміж інших; яку саме роль вона виконує; з якими функціями, знаннями, вміннями, навичками.

2. Третій розділ «Лінгводидактичні аспекти формування мовної особистості учнів старших класів профільної школи» присвячений характеристиці сучасних підходів до формування мовної особистості, зокрема компетентнісного, текстоцентричного, комунікативно-жанрового, що відображено у відповідних підрозділах. Можливо, зважаючи на змістове наповнення розділу, варто було б уточнити його назву.

3. Ключовим лінгводидактичним поняттям розробленої методики є комунікативно-жанровий підхід, обґрунтуванню якого дослідниця приділила значну увагу, окресливши його особливості, та зрештою визначила

його як лінгводидактичний підхід у межах комунікативно-діяльнісного (с. 244), як інтеграцію комунікативного та жанрового (с. 227 – 228). Однак такий погляд не завжди послідовно відображений у тексті дисертації, зокрема інколи комунікативно-діяльнісний і комунікативно-жанровий підходи представлені як окремі рівнозначні поняття (с. 30, 34, с. 362 – 363). Також не чітко визначена позиція щодо визначення, розмежування, ототожнення чи зіставлення риторичного та жанрового підходів (с. 227 – 228).

4. Самостійній роботі як інструменту формування мовної особистості учня профільних класів присвячено підрозділ 4.3. Крім самостійної роботи, у цьому підрозділі проаналізовано технологічне забезпечення, а далі останнє відображене в моделі формування мовної особистості учня профільних класів (рис. 5.1, підрозділ 5.2, с. 370.). Доречним було б відобразити в цій моделі й самостійну роботу.

5. У дисертації значну увагу приділено теоретичному обґрунтуванню й практичному застосуванню текстоцентричного й комунікативно-жанрового підходів до навчання мови, зокрема й у процесі аналізу тексту. У зв'язку з цим доречним було б більш детально показати аналіз жанрових аспектів тексту, насамперед особливості аналізу різних за комунікативним наміром мовленнєвих жанрів, розмежування аналізу стильових і жанрових ознак, аналіз модельованих комунікативних ситуацій тощо.

6. Для сучасної української лінгводидактики актуальним і водночас проблемним є визначення ключових термінів, що представлено й у цьому дослідженні. Так, викликає роздуми паралельне використання в науковому мовленні форм однини й множини граматичної категорії числа для назв певних понять, наприклад: «мовна особистість *старшокласника*» і «мовна особистість *старшокласників*», «мовна особистість *учня профільної школи*» і «мовна особистість *учнів профільної школи*». Цікавою видається думка здобувачки щодо цього питання.

Проте висловлені зауваження й рекомендації мають переважно дискусійний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, не зменшують вагомості її внеску в теорію та практику навчання української мови.

Висновок. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, відповідає вимогам п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, зі змінами та доповненнями згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р., а її авторка – Таміла Леонідівна Груба – заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ)

А. В. Нікітіна

18 червня 2019 р.

Учений секретар
Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ)

Н. М. Карлова

